

Jeg klarte ikke å holde tårene tilbake da jeg kom hjem etter seks år i Sibir

I 1945 skrev tre tenåringer en anonym protest mot Sovjetunionens okkupasjon av hjemlandet Estland. To år etter ble venninnene arrestert og fengslet for "forbrytelsen". Straffen ble seks år i Sibirs fangeleire. Ly Laur var en av dem, og her er tredje og siste del av hennes utrolige historie fra virkeligheten.

Ly Laur slik hun så ut da hun sonet i en av Sibirs fangeleire. Andre smuglet bildet ut av leiren og sendte det til moren hennes som ventet hjemme i Tallinn.

I et fritt Estland kan Ly studere det håndskrevne oppropet (til h) som sendte venninnene i fengsel. Flygebladet finnes i den omfangsrrike arkivmappen det hemmelige politiet samlet om henne.

Av Ly Laur
Oversatt til svensk av Jaak Saving
Oversatt og bearbejdet for Familien av Lars Hveem
Foto: Jakob Forsell
Kart: NTB

DEN 17. AUGUST 1948 kom vi til Buhta Vanino ved Stillehavs-kysten. Der ble vi kommandert ut av toget og begynte å marsjere, hvor mange kilometer vet jeg ikke. Veien virket enormt lang og tung, for vi var utmattet etter den lange reisen og av den elendige maten. Jeg minnes bare at det var natt, og at stjernene virket så veldig store og nære. Men aller tydeligst husker jeg trettheten. Det kjentes som om jeg ikke orket å ta ett skritt til. Men hele tiden skrek eskortesoldatene: "Sjire sjag!" – "Lengre skritt!"

Men alle veier har en ende, og så smått kom vårt fangetog fram til leiren. Transittleiren for kvinner lå ved havet, og vanligvis fortsatte ferden med båt til Kolyma-regionen i nordøstre Sibir, et område som var kjent for sine mange fangeleire. Transittleiren var en ordentlig sulteleir, av maten vi fikk var det bare maisbrødet som det var mulig å få ned. Da de begynte å laste brødet på båten for reisen til Kolyma, fikk vi ikke en spiselig smule på flere dager. Vi ble så svake at vi ikke engang orket å gå.

En tid etter ankomsten ble vi eskortert til stranden for å vaske klærne våre. De få plaggene vi hadde var i en sørgelig forfatning etter den månedlange reisen i en skitten krøttervogn. Til vår store forvilelse ble klærne enda verre etter vasken, ettersom havvannet var så salt og såpen vi hadde så bitte liten.

Eskortesoldaten viste seg å være en vennlig sjel, og vi bad om å få lov til å bade. Det gav han tillatelse til. Vannet var veldig kaldt til tross for at det var

august. Jeg frøs så tennene klappret, men kunne ikke få meg til å gå opp siden jeg ikke visste når det kunne bli en ny anledning til å ta et bad igjen. Dessuten kunne det være moro en gang å fortelle barn og barnebarn om dukkerten i Stillehavet.

Resultatet av badet rammet meg allerede neste dag: Jeg fikk lungebetennelse med 40 graders feber. Dagen etter ble de som skulle til Kolyma undersøkt av leger, fordi de ikke ville overføre fanger som var for syke. Fordi

jeg hadde så høy feber, ble jeg strøket av listen. Jeg ville ikke bli skilt fra vennene mine, og gikk gråtende til leirsjefen der jeg tryglet om å bli sendt til Kolyma likevel. Han ristet på hodet og sa at jeg var et veldig dumt barn som bad om noe slikt. Og la til at han ikke kunne sende meg dit selv om han ville, fordi legen ikke ville tillate det.

En vemodig avskjed

En tid senere kom det et stort antall politiske fanger med båten fra

Tvers over det enorme Sovjetunionen og halvveis tilbake igjen – fra hun var 18 til 24 år gammel satt Ly Laur inne-sperret i flere av de utallige fangeleirene som var spredt over hele landet.

Ly Laur (til v) og Lilian Kitt fra Estland var 18 år gamle da de ble dømt til sju års fengsel for "skriftlig sovjetfiendtlig propaganda" – et anonymt flygeblad de og en venninne skrev to år tidligere.

Magadan i Kolyma. De hadde fått alvorlige helseskader av de forferdelige arbeidsforholdene i gullgruvene der. Det var ingen forbrytere, bare vanlige, ærlige mennesker som hadde havnet i klørne på "den røde terroren". Fordi de var tvangsarbeidere, ble de plassert i leirens spesialavdeling som lå atskilt bak doble pigtrådgjerder. For å få plass til dem, var ledelsen tvunget til å flytte alle yrkesmordere, ranere og tyver som til da hadde vært innesperret der, inn blant de øvrige fangene.

Det bakre rommet i vår brakke

var fullt av politiske fanger fra Ukraina, for det meste unge piker. I det fremre rommet var det bare oss – 24 kvinner. Mer enn halve rommet var tomt. Nå flyttet de kjeltringene fra spesialavdelingen til vårt rom. Det skjedde midt på natten. Noen advarte oss en halvtime før, og rådet oss til å samle sammen klær, sko og andre gjenstander.

Vi tok på oss klær og sko og krøp tilbake under pleddene. Like etter kom bandittene, og de undersøkte straks om det fantes noen ubevoktede ting der. De fant intet, og det irriterte dem sterkt. Truslene kom tett, men da kom en gruppe ukrainske jenter fra det bakre rommet og sa at vi ikke skulle være redde. De var politiske fanger akkurat som oss, de var mange og de skulle komme til unnsetning hvis kjeltringe-

ne forsøkte å angripe oss. Forbryterne var grinete, og måtte legge seg til å sove uten noe bytte. Men vi kjente oss varme om hjertet av denne vennlige gesten.

29. AUGUST 1948 ble alle fra Kolyma stilt opp foran leirporten i en kolonne med femdoble rekker – arbeidsskadde tvangsarbeidere og fire kvinnelige, politiske fanger fra toget vårt. Tre av dem var eldre, den fjerde var jeg med min lungebetennelse.

Avskjeden med Eda og Lilian var trist og tung. Og da Lilian der, foran leirporten, gav meg en liten bringebærkvist, kunne jeg ikke holde tårene tilbake lenger. Vi visste ikke om vi noen gang skulle få se hverandre igjen.

Senere fikk jeg høre at ingen av kvinnene ble sendt til Kolyma, men nesten samtlige av mennene. Lilian og Eda var flere

år i samme leir, ikke langt fra transitleiren i Buhta Vanino.

Jeg ble derimot transportert til et tog sammen med de arbeidsskadde, og igjen begynte en lang reise i krottervogn. Denne ferden var sørgeligere og tyngre, fordi jeg var veldig syk og kjente meg forferdelig ensom blant de fremmede menneskene. Likevel var jeg ikke helt oppgitt. De eldre, estiske kvinnene tok hånd om meg, og de russiske tvangsarbeiderne var vennlige og medfølende.

Reisen gikk langt østover igjen – til Kasakhstan i Sentral-Asia.

21. SEPTEMBER 1948 kom vi til Karabas i Karaganda-regionen. Der ble vi plassert i lastebiler og kjørt 25 kilometer til spesialleiren Spasski, som nylig hadde blitt bygd for politiske fanger. Det var en forferdelig stor

Forts. side 39

STALIN TOK DERES ...

Fra side 15 i den norsk Okkupasjons-

leir, med omtrent 10 000 menn og 2000 kvinner, atskilt med mangedoble piggrådgerder og en høy mur.

Det hersket såkalt "streng disiplin" der, noe som blant annet innebar at brakkene ble låst om natten, at vi minst to ganger i døgnet ble stilt opp og teltet og at det ble foretatt hyppige ransaker. Alle fanger hadde nummer på ryggen og knærne av klærne (kvinnelige fanger i kjolens underkant), mennene også på luene. Vi fikk skrive brev bare to ganger i året, og bare på russisk. Også brevene til oss måtte være på russisk. Jeg tenkte takknemlig på min russisklærer på gymnaset, da jeg til min egen overraskelse merket at jeg klarte å skrive på russisk.

Forlenget straff

Selv om forholdene i Spasski var veldig strenge og maten elendig, var det likevel bedre enn i leire der forholdene var lettere, men der politiske og kriminelle fanger var blandet.

Siden jeg var syk allerede da jeg kom til Spasski, ble jeg ganske raskt innlagt på sykehuset. Jeg hadde lungebetennelse, og var nødt til å ligge der hele vinteren, fra oktober til april. I flere måneder var jeg dessuten plaget av en øyesykdom de ikke klarte å lege. Jeg tror at kroppen min til slutt beseiret sykdommen på egen hånd.

På sykehuset satt jeg ved flere unge esteres dødsleie. De døde av tuberkulosen de hadde fått i Kolyas gullgruver. Jeg husker at en av dem sa han hatet gull så inderlig at han ikke engang ville ha giftering av gull.

Den første vinteren var veldig streng. Snøstormene varte mellom tre og seks dager, og var så voldsomme at du ikke kunne se en hånd foran deg. Når stormene la seg, var brakkene nesten helt begravd i snødrivene, og dører og vinduer måtte graves fram. All trafikk på veiene stoppet naturligvis, og vi fikk verken mat eller brensel så lenge stormene herjet.

I Spasski tilbrakte jeg fire år av mitt fengselsliv. Jeg fikk mange gode venner blant medfangene. Vi drev jordbruk, og på de vidstrakte slettene rundt leiren ble det dyrket kål, bønner og poteter. Vi gravde, sådde og høstet. Det var tungt kroppsarbeid, for det meste ble gjort for hånd.

9. JULI 1952 ble jeg uventet flyttet fra Spasskileiren. Mange antok at jeg skulle få reise hjem, men det trodde ikke jeg. Først ble jeg sendt til transitteleiren i

Karabas. Der traff jeg tilfeldigvis en lege som hadde vært i Spasski leire før de ble opplyst. Han var politisk fange som meg, og kunne bekrefte at en hjemreise neppe var aktuelt. Han visste at påtalemyndighetene i Moskva hadde fått alle politiske fangers tiltaler og dommer til gjennomgang og revisjon, og nå *forlenget* de heller straffene om loven gav muligheter for det.

Det var akkurat det som hendte. Strafferammen i paragrafene jeg var dømt etter var maksimum ti års fengsel. Men jeg hadde bare fått sju, fordi retten tok hensyn til at jeg var mindreårig da flygebladene ble skrevet.

Altså ble jeg transportert tilbake til Tallinn og Patareifengselet. Lilian hadde vært der kort tid før meg, og etter en ny rettsak ble straffen hennes forlenget til ti år. Og jeg traff noen som få måneder tidligere hadde vært sammen med Eda, og de fortalte at hun, som oss, var blitt hentet fra Sibir for å få sine ti år hun også.

De tok oss tydeligvis for seg en og en, og nå var turen kommet til meg. Rettsaken ble en forestilling som om det var et teater, dog uten publikum. En ny rettsak altså, som ikke tok hensyn til formildende omstendigheter, verken min lave alder den gangen, eller min uklanderlige oppførsel i leirene, men bare utmålte en ny straff – ti år.

Årsaken var enkel: Myndighetene i Moskva hadde fått opplysninger om at de politiske fangene hadde blitt dømt altfor mildt. Mange begynte å nærme seg slutten av soningstiden. Å løslate dem må ha synes altfor risikabelt for det mektige Sovjetunionen.

Løslatt etter Stalins død

Etter rettsaken var jeg to og en halv måned i Patareifengselet i Tallinn. Sammenlignet med årene 1947–48 virket fengselet temmelig øde. En hel måned var jeg til og med alene i cellen, og jeg nøt denne ensomheten uhemmet. I Spasski var vi 100–150 i samme rom, i de største rommene til og med 300.

Den gangen hadde jeg ikke det minste ønske om å havne i en straffecelle, men gjorde det likevel – fordi jeg matet duer gjennom gitrene i vinduet. Å vise seg i vinduet var strengt forbudt, og jeg fikk tre dager i straffecelle. Straffen ble likevel redusert, fordi jeg fikk høy feber og legen krevde at jeg måtte tas ut fra straffecellen.

27. OKTOBER 1952 ble jeg overført til Lasnamäefengselet, da som tidligere oppsamlingsfengsel for fanger som skulle videre til Sibir. Dette oppholdet varte bare en uke.

4. NOVEMBER 1952 stod

jeg for andre gang i mitt liv oppmarsjert på geledd for avreise fra Lasnamäefengselet. Nå sammen med kriminelle fanger, de fleste russere. På Ülemiste togstasjon ble vi kommandert om bord på et tog, og ferden mot Sibir startet enda en gang.

14. NOVEMBER 1952 kom vi til byen Omsk, og derfra ble vi transportert til fangeleiren. I denne leiren fantes det omkring 50 politiske fanger, resten var kriminelle. Men det lot seg gjøre å overvinne vanskelighetene, siden de politiske fangene fra Estland og andre steder holdt sammen og støttet hverandre.

Leiren utenfor Omsk var en arbeidsleir der det ble bygd brakker på steder som lå ganske langt fra leirområdet. En stor del av dagen gikk derfor med til å marsjere fram og tilbake mellom leiren og byggeplassene. Ettersom de kvinnelige fangenes kunnskaper om og ferdigheter i byggeteknikk dessuten var mangelfulle, gikk selve arbeidet veldig tregt.

5. MARS 1953 døde Stalin. Meddelelsen fikk de kriminelle fangene til å gråte og klage høyt, vi politiske fanger reagerte på motsatt vis. Vi forsøkte selvsagt å skjule vår glede og våre smilende ansikter, men lyktes vel ikke spesielt godt.

I begynnelsen hadde Stalins død ingen merkbar virkning på vår grå fengselstilværelse. Vi regnet med at det fantes flere som Stalin i Sovjet, og at det var fullstendig likegyldig hvem som satt med makten. Noen forbedringer kunne vi nok ikke håpe på.

Men ett år senere, den 22. mai 1954, fikk vi opplest et vedtak om at straffene skulle avkortes med en tredel for dem som var mindreårige da de begikk lovbruddet. Og jeg hadde allerede sonet to tredeler av min straff.

Alle kom og gratulerte meg, men jeg maktet ikke å tro på et slikt hell, og sa hele tiden at jeg sikkert ikke ville bli satt fri.

5. AUGUST 1954 kom en domstol til leiren, og et nytt rettsgangsdrama ble oppført. Som tiltalte opptrådte seks piker (blant dem jeg), som alle hadde vært mindreårige da de begikk sine "forbrytelser". I rollene som forsvarere spilte arbeidsbrigadenes sjef og til og med vår leirsjef. Alle vitnet enstemmig om at vi var hyggelige og flinke. Så gjestod bare dommen, som erklærte oss for å være løslatte og frie.

11. AUGUST 1954 ble vi transportert med lastebil til Omsk og utstyrt med togbilletter. Resten av ferden gikk uten eskorte, i frihet. Det utrolige hadde skjedd!

Dessverre var ingen av de andre løslatte fra Estland, men den første tiden hadde jeg selskap av

en pike fra Latvia. I Moskva skiltes våre veier, og resten av reisen var jeg alene.

Da jeg kunne skimte Tallinns tårn i horisonten, klarte jeg ikke å holde tårene tilbake. Langt der borte hadde jeg hele tiden gått med en ukuelig, men tilsynelatende uoppnåelig drøm om og lengsel etter å få se akkurat disse tårnene og havet utenfor Tallinn igjen.

16. AUGUST 1954 kom jeg til Tallinn. Hjem. Det manglet bare to og en halv måned på at jeg hadde vært fengslet i sju år. Jeg hadde ikke skrevet på forhånd om hjemreisen. Jeg visste at mor var syk, og jeg ville ikke uroe henne. Nå ble jeg i stedet redd for at hun skulle få sjokk om jeg plutselig bare dukket opp. Jeg ringte på hos vår nabo, og bad om at hun forsiktig skulle snakke med mor. Hun gjorde det, og like etter kunne jeg omfavne min mor som hadde ventet på meg så lenge.

Av oss tre var jeg den første som kom tilbake. En måned senere kom Eda, og først like før jul var det Lilians tur.

Hva hendte etterpå?

Ly utdannet seg til sykepleier og arbeidet på en klinikk i Tallinn. I 1956 giftet hun seg med Hjalmar, som også hadde vært mange år i sovjetiske fangeleire. De fikk en datter, Sigrid.

Eda utdannet seg i kommunikasjonsteknikk og ble med tiden avdelingssjef på hovedpostkontoret. Hun giftet seg også, og fikk to barn. Lilian tok samme utdanning som Ly og arbeidet på samme klinikk. Også hun giftet seg og fikk to barn.

Årene gikk, men Ly hadde ingen anelse om hvor vi – hennes far og søsken – befant seg. Hun visste ikke engang om vi var i live. Først i 1963 møtte hun ved et nesten utrolig sammentreff min tante. Hun kjente Ly igjen til tross for at det var gått nesten 20 år siden de sist så hverandre.

Det var da hun fikk vite at vi hadde flyktet til Sverige, og hun skrev sitt første brev til vår far med det samme. "Du blir sikkert veldig overrasket over å få et brev fra din voksne datter som du ikke har sett på 19 år", begynte hun brevet med. Så fortalte hun i velvalgte vendinger som sensuren ikke ville reagere på, om utvalgte deler av livet sitt. "Deretter var jeg nødt til å reise hjemme fra en stund", skrev hun for eksempel om sine sju år i Sibirs fangeleire.

På slutten av 1970-årene ble det omsider mulig å besøke Estland for flyktninger som meg. Men det skulle ennå drøye omtrent ti år før Ly fikk tillatelse til å reise til Sverige. □

Jaak Saving